

The Foundations of Balancing in Iran's "Look East Policy" and Russia's Position in it

Fatemeh Soleimani Pourlak

Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science,
Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran.
Email: Fatemeh.soleimani_pourlak@iau.ac.ir

Article Info.

ABSTRACT

Article Type:
Research Paper

Article History:

Received:
17 May 2025

Revised:
18 October 2025

Approved:
15 January 2026

Published Online:
24 January 2026

Keywords:

Foreign Policy,
Balancing,
LookEast Policy,
Iran,
Russia.

The Look East approach in Iran's foreign policy focuses on expanding relations with Eastern countries (emerging powers, including Russia). In the macro analysis, Russia's position as a great power in the evolving international system, and in the intermediate analysis, Iran's confrontation with Western countries, are considered important variables in determining Russia's position in the Look East Policy. The article pursues the question of what is the basis for balancing Iran's Look East policy, and what impact does it have on Russia's position in this policy? The hypothesis is that balancing Iran's Look East policy is based on competitive principles that have led to the elevation of Russia's position to the level of a strategic and geopolitical alliance. This article aims to explain Russia's position in the Look East policy, implicitly providing a critical reading of the results of deepening bilateral relations. Achieving this goal is based on a multi-level analytical approach that uses the event-based trend impact analysis method. Based on this methodological framework, the turning points of Iranian and Russian foreign policy at the macro (structural changes in the international system) and intermediate (foreign policymaking in response to systemic changes) levels of analysis are explained in relation to each other. The findings show that the increasing pressures (sanctions) on Iran, in addition to its geopolitical function, have placed Russia's geoeconomic position on the Look East policy agenda, although the results have not been significant.

Cite this article: Soleimani Purlak, F. (2025), "The Foundations of Balancing in Iran's "Look East Policy" and Russia's Position in it", **Central Eurasia Studies**, Vol. 18, No. 2, pp. 199-228.

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.395043.450324>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran

Introduction: The history of Iran's view of the East can be traced back to the slogan of the Islamic Revolution, "Neither East, Nor West". The idea was not consistent with the dominant pattern of behavior in the international system during the Cold War. After Iran separated from the Western bloc, it did not join the Eastern bloc. After the collapse of the Soviet Union and the beginning of American unilateralism, the arrowhead of the Islamic Republic's confrontational policy was mainly pointed towards the West. Iran did not gain reliable experience in cooperation with the West, and this increased tensions and deepened differences between them. The signing of the JCPOA agreement, which was violated by Trump and its subsequent failure, is a turning point in Iran's strategic distance from the United States and its Western allies. In such circumstances, Iran has turned more seriously to a balancing foreign policy to counter Western pressures.

The Look East policy found a different basis and logic and was placed on the strategic agenda. In such a way, the Presidents of Iran and Russia signed the "Comprehensive Strategic Partnership" treaty in Moscow on January 17, 2025, to upgrade the level of relations. Looking to the East, with various geographical issues, has chosen Russia as a pillar of balance, which, like the Islamic Republic, is engaged in structural confrontation with the United States and Europe and has been the target of Western sanctions policies. On the other hand, Russia is a neighbor with significant strategic, military, and even economic capabilities that, under the environmental economic pressures resulting from the war, need cooperation with Iran to advance its goals.

Research question: What are the foundations of balancing in Iran's Look East policy? What impact has this had on Russia's political position?

Research hypothesis: Balancing in Iran's Look East policy has been based on competitive foundations, which have led to the elevation of Russia's position to the level of a strategic and geopolitical alliance.

Methodology and theoretical framework: This article aims to explain Russia's position in the Look East policy and thus provide a critical reading of the results of deepening bilateral relations. The methodological framework for achieving this goal is based on the

mixed levels of analysis approach and the Event-Based Trend Impact Analysis method. Inferring trends from important events that are considered turning points is the basis of this method. The events are the raw data, and the researcher focuses on finding connections between them in order to identify specific trends. Trends are considered the results of related events. Successive historical and current influential events (independent variable) are analyzed within the framework of a specific theory, and the relationship between them is examined to explain and formulate foreign policy trends (dependent variables). The method advances research in three layers: describing the current situation, mapping the most likely future trends, and prescribing relevant policy strategies. Therefore, the events considered turning points in Iran's Look East policy and Russia's foreign policy are explained at two levels of analysis: macro (structural changes in the international system) and meso (foreign policymaking in response to systemic changes). This method is used in the theoretical framework of competitive balancing as a foreign policy model.

Results and discussion: The geographical scope of Iran's Look East policy varies. This diversity has led some experts to define the East as the main target of this approach. Russia is not geographically limited to the East in its Look East policy, but it has an Eastern and Asian identity. What is considered the basic logic of the Look East policy is the rise of Asia and the decline of the United States. The evolution of Iranian foreign policy, which gradually showed Tehran's greater divergence from the West and the United States, provided a new definition of the Look East approach, in a way that led it to prioritize emerging powers, including Russia. On the other hand, Russian leaders who think independently of interests in the light of the Eurasianist approach have adopted a strategy of balancing against the United States.

In this strategic framework, Russia becomes one of the main centers of the Look East policy, based on situational variables (as a great strategic power) and policy-making variables (counter-hegemonic confrontation). Necessities in various areas have driven the Look East policy towards Russia. The most important strategic imperatives include balancing the United States' international and

regional standings in West Asia. The most important geopolitical imperatives include participation in managing regional security crises, peaceful nuclear interactions, and defense-arms exchanges. Finally, the most important geo-economic imperatives include lifting sanctions, transit cooperation, and Eurasianism.

Conclusion: The Russian pillar of the Look East policy is both a necessity and a strategic choice. Deepening relations with Russia is a strategic necessity for Iran, primarily to counter the hegemony of the West led by the United States. On the one hand, the focus of the Look East policy on Russia as a strategic choice is because it is both a great power in the East and a neighbor of Iran. Based on the international structural changes (the process of transition from the West to the East), Iran has tried to strengthen its relations with emerging powers that participate in the alternative international structure.

Also, given Russia's foreign policy approach, which is military-security in nature, and its role and intervention in West Asian affairs, this country is at the center of the strategic and military orientation of the Look East policy. As a result, the two countries' efforts to achieve their common goals are determined by creating a balance in foreign policy. The trend of international structural changes indicates a redistribution of power rather than a transfer of power, and this trend requires that the Look East policy be balanced with orientations in other geographical regions to expand the diversity of Iran's foreign relations.

Keywords: Foreign Policy, Balancing, Look East Policy, Iran, Russia.

بنیادهای موازنه‌گرایی در سیاست نگاه به

شرق ایران و جایگاه روسیه در آن

فاطمه سلیمانی پورلک

استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران
Fatemeh.soleimani_pourlak@iau.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: علمی پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۲۵

تاریخ انتشار برخط:

۱۴۰۴/۱۱/۰۴

واژگان اصلی:

سیاست خارجی،

موازنه‌گرایی،

نگاه به شرق،

ایران،

روسیه.

رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران به گسترش روابط با کشورهای تعریف‌شده در حوزه شرق به‌ویژه قدرت‌های نوپدید از جمله روسیه معطوف است. در تحلیلی کلان‌نگر، موقعیت روسیه به‌عنوان قدرت بزرگ در نظام متحول بین‌المللی و در تحلیلی میانی، تقابل جمهوری اسلامی با کشورهای غربی، متغیرهای مهمی در تعیین جایگاه روسیه در سیاست نگاه به شرق هستند. در این نوشتار به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که موازنه‌گرایی در سیاست نگاه به شرق ایران بر چه بنیادهایی استوار بوده و چه تأثیری بر جایگاه روسیه در این سیاست گذاشته است؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که موازنه‌گرایی در سیاست نگاه به شرق ایران بر بنیادهای رقابتی استوار بوده و جایگاه روسیه را تاحد ائتلاف راهبردی و ژئوپلیتیک ارتقا داده است. هدف نوشتار این است که با تبیین جایگاه روسیه در سیاست نگاه به شرق ایران، به‌طور ضمنی از نتایج به‌دست‌آمده در وجه تعمیق روابط دوجانبه خوانشی انتقادی داشته باشیم. دستیابی به این هدف بر رویکرد تلفیق سطح‌های تحلیل مبتنی است تا در پرتو آن از روش روندپژوهی رویدادمحور بهره بگیریم. در این چارچوب روش‌شناسانه، آن دسته رویدادهای سیاست خارجی ایران و روسیه را که نقاط عطف هستند، در ارتباط با یکدیگر در سطح‌های تحلیل کلان (تحولات ساختاری نظام بین‌الملل) و میانی (سیاست‌گذاری خارجی نسبت به تحولات سیستمی) تبیین می‌کنیم. یافته‌های این نوشتار نشان می‌دهند که افزایش فشارها (تحریم‌ها) بر ایران سبب شده است، علاوه بر کارکرد ژئوپلیتیکی روسیه، جانمایی ژئواکونومیک آن نیز در دستور کار سیاست نگاه به شرق جای گیرد، اگرچه رهاورد چشمگیری نداشته است.

استناد: سلیمانی پورلک، فاطمه (۱۴۰۴)، «بنیادهای موازنه‌گرایی در سیاست نگاه به شرق ایران و جایگاه روسیه در آن»، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۸، شماره ۲، صص ۱۹۹-۲۲۸

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.395043.450324>

© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

مقدمه

نگاه به شرق به عنوان راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی در دوره‌های مختلف، روسیه را به عنوان رکن مهم موازنه‌گرایی برگزیده است. روسیه مانند ایران درگیر رویارویی ساختاری با آمریکا و اروپا بوده است و هدف تحریم‌های غرب به‌ویژه پس از جنگ اوکراین قرار گرفته است. توافق ایران و روسیه در ۱۷ ژانویه ۲۰۲۵ برای امضای پیمان «مشارکت جامع راهبردی» در همین چارچوب ارزیابی می‌شود. پرسش این است که موازنه‌گرایی در سیاست نگاه به شرق ایران بر چه بنیادهایی استوار بوده و بر جایگاه روسیه در این سیاست چه تأثیری گذاشته است؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که موازنه‌گرایی در سیاست نگاه به شرق ایران بر بنیادهای رقابتی استوار بوده و جایگاه روسیه را تا حد مؤلف راهبردی و ژئوپلیتیک ارتقا داده است. هدف این نوشتار آن است که با تبیین جایگاه روسیه در سیاست نگاه به شرق، تبیینی از دستاوردهای موازنه‌گرایانه سیاست نگاه به شرق و خوانشی انتقادی از نتایج به دست آمده انجام دهیم. چارچوب روش‌شناسانه دستیابی به این هدف بر رویکرد تلفیق سطح‌های تحلیل مبتنی است تا در پرتو آن از روش روندپژوهیِ رویدادمحور استفاده کنیم.

این روش دربردارنده تحلیل علی امتداد زمان است و بر این فرض استوار است که اطلاعات از داده‌ها (رویدادهای تاریخی) استخراج و تحلیل می‌شوند تا تعمیم‌پذیری الگوهای تاریخی را در طول زمان فراهم کنند. از این دیدگاه، نیروهای مؤثر در گذشته به حال و آینده نیز امتداد می‌یابند (Agami, 2008: 1439). روندپژوهی بر اطلاعات مربوط به زمانی مشخص در گذشته و حال (Twiss, 1992: 25) متکی است. استنتاج روندها از درون رویدادهایی که نقاط عطف محسوب می‌شوند، اساس روندپژوهیِ رویدادمحور است. رویدادهای گذشته و حال به‌منزله داده‌های خامی هستند که تلاش برای یافتن ارتباط پیدا و پنهان میان آن‌هاست تا دلالت‌ها را به‌سوی روندها بیابد. روندها برآیند مجموع رویدادهای مربوط با هم محسوب می‌شوند. رویدادهای متوالی تأثیرگذار (متغیرهای مستقل) در چارچوب نظری مشخص مورد تجزیه و تحلیل و ارتباط میان آن‌ها واکاوی می‌شود، تا از رهگذر آن تبیین و صورت‌بندی روندهای مداوم سیاست خارجی (متغیر وابسته) به دست آید.

روندپژوهیِ رویدادمحور سه امتیاز دارد: نخست، امکان رهگیری رویدادهای مشخص به‌منظور تبیین نظام‌مند آثار احتمالی آن‌ها را فراهم می‌کند. دوم، با شناسایی مجموعه رویدادها نه تنها روندهای کنونی را تبیین، بلکه روندهای آینده را نیز گمانه‌زنی می‌کند. سوم، با شناسایی رویدادهایی که رخ داده یا خواهند داد، امکان انحراف از استقرای داده‌های تاریخی را به تصویر

می‌کشد. پژوهشگر به برآورد شکل گرفتن چنین رویدادی به‌عنوان کارکرد زمان و آثار مورد انتظار بر روندها می‌پردازد (Gordon, 1994: 2). در این چارچوب، آن دسته رویدادهای ناظر بر سیاست نگاه به شرق ایران و رویدادهای سیاست خارجی روسیه که نقاط‌عطف هستند، در ارتباط با یکدیگر در سطح‌های تحلیل کلان (تحولات ساختاری بین‌المللی) و میانی (سیاست‌گذاری خارجی نسبت به تحولات سیستمی) تبیین می‌شوند. با رویدادکاوی، امکان استخراج روندهای موازنه‌گرا که بر تقویت جایگاه روسیه در سیاست نگاه به شرق ایران دلالت دارند، فراهم می‌شود. بدین ترتیب، روندپژوهی رویدادمحور از تناسب لازم برای تحلیل تأثیر بنیادهای موازنه‌گرای رویکرد نگاه به شرق بر جایگاه روسیه در سیاست راهبردی ایران برخوردار است. این روش در چارچوب «نظریه موازنه‌گرایی رقابتی به‌عنوان الگوی سیاست خارجی» به‌کار گرفته می‌شود.

پیشینه پژوهش

با بررسی پیشینه پژوهش، می‌توان مطالعات انجام‌شده را به سه‌دسته تقسیم کرد: دسته اول، آثاری که به منطق سیاست نگاه به شرق پرداخته‌اند. سازمند (۲۰۱۹) «سیاست نگاه به شرق: سیاست منطقه‌ای ایران نسبت به کشورهای حوزه تمدن ایرانی» و (۲۰۲۳) «از سیاست نگاه به شرق تا سیاست آسیایی»، سنایی و کرمی (۲۰۲۱) «سیاست شرقی ایران: ظرفیت‌ها و چالش‌ها»، ساراسوات (۲۰۲۴) «سیاست نگاه به شرق ایران در زمان رئیسی: ظهور قدرت میانه»، پرلتا (۲۰۲۴) «سیاست خارجی ایران از عدم‌تعهد تا «نگاه به شرق»: بین ایدئولوژی و عمل‌گرایی» و موسویان (۲۰۲۰) «ابین جدید ایران: شرق‌محوری» از آن جمله هستند. نویسندگان رویکرد ایران به شرق را در مبانی نظری مختلف مورد بحث قرار داده، کشورهای هدف را در دوره‌های ریاست‌جمهوری شناسایی کرده، نزدیکی ایران به شرق را از نظر جغرافیایی و سیاسی مستلزم ارکان همگرایانه پنداشته و آن را با قدرت‌سازی ایران مربوط دانسته‌اند.

دسته دوم، منابعی که سیاست نگاه به شرق را با مبنانگاری رویارویی ایران و غرب بررسی و گاه نقد کرده‌اند. هانتر (۲۰۲۴) «چرا سیاست نگاه به شرق ایران شکست خورد؟»، کولایی و زنگنه (۱۴۰۲) «روابط ایران و روسیه پس از جنگ اوکراین»، غرایق‌زندی (۲۰۲۵) در «سیاست نگاه به شرق ایران پس از خروج ایالات متحده از توافق هسته‌ای: جهت‌گیری‌های چین و روسیه»، عباس (۲۰۲۳) «سیاست نگاه به شرق: گامی به‌سوی مقابله با کشورهای غربی»، آزاد (۲۰۲۲) «نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران: ضرورت‌های سیاسی و ایدئولوژیک و

الزامات عملی»، فتح‌الله‌نژاد (۲۰۲۱) در کتاب روابط بین‌المللی ایران در مواجهه با بیناقتبی امپراتوری: سیاست «نگاه به شرق» و تأثیر چندوجهی تحریم‌ها و آدمی (۱۳۸۹) «راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: دیدگاه‌ها، زمینه‌ها و فرصت‌ها» سیاست نگاه به شرق را معلول رویارویی راهبردی آن در برابر غرب به‌ویژه آمریکا می‌دانند. این نویسندگان برآنند که رویکرد نگاه به شرق به‌دنبال جایگزینی برای کشورهای غربی در سیاست خارجی ایران بوده است و هدفی جز موازنه‌سازی ضدغربی ندارد.

دسته سوم، آثاری که روابط ایران و روسیه را بنابر منطق قدرت منطقه‌ای از دیدگاه سیاست نگاه به شرق نگرسته‌اند. کولایی و دیگران (۲۰۲۴) «نقش ایران و روسیه به‌عنوان قدرت‌های منطقه‌ای در خاورمیانه (۲۰۲۰-۲۰۱۱)»، صفری (۱۴۰۳) «دیگری‌سازی در سیاست نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه»، تاروک (۲۰۱۰) «ایران و روسیه در اتحاد راهبردی»، پارکر (۲۰۱۶) «ایران و روسیه: شرکا یا رقبای راهبردی»، گونلیوگلو (۲۰۲۳) «صف‌آرایی روسیه و ایران در خاورمیانه: پیشران‌ها و محدودیت‌های اصلی همکاری امنیتی دوجانبه»، جلالی (۲۰۰۱) «مشارکت استراتژیک روسیه و ایران»، کوژائف (۲۰۱۲) «روابط روسیه با ایران: گفت‌وگوی بدون تعهد» و کرمی (۲۰۱۹) «ایران و روسیه: تجارب گذشته و چشم‌انداز آینده» به روابط مسکو و تهران براساس محرک‌های مختلف پرداخته‌اند. آن‌ها روابط دو کشور را در میان همکاری راهبردی و تاکتیکی می‌دانند.

در این نوشتار چارچوب تحلیلی‌نظری دیگری را برگزیده‌ایم، زیرا با تبیین بنیادهای موازنه‌گرایی رقابتی سیاست نگاه به شرق جایگاه روسیه را در این سیاست به‌طور واقع‌بینانه هم به‌عنوان ضرورت و هم به‌عنوان انتخاب مطالعه و آسیب‌های آن را استنتاج می‌کنیم.

چارچوب مفهومی نظری: موازنه‌گرایی رقابتی

نظریه‌های واقع‌گرایی و نواقع‌گرایی به موازنه به‌منزله ساختار نظام بین‌الملل و به موازنه‌گرایی به‌منزله الگوی سیاست خارجی می‌پردازند. موازنه‌گرایی طیفی از مشارکت و رقابت را دربر می‌گیرد که «بر موازنه‌سازی درون‌گرا و برون‌گرا مبتنی است. موازنه‌سازی درون‌گرا معطوف به قدرت‌سازی ملی در برابر دشمنانی است که قصد برهم‌زدن موازنه بین‌المللی را دارند، درحالی‌که موازنه‌سازی برون‌گرا بر اتحاد و ائتلاف با قدرت‌ها برای صف‌آرایی در مقابل کشور تهدیدکننده گفته می‌شود» (Mearsheimer, 2001: 402-3). از این دیدگاه، اتحادها و ائتلاف‌ها به‌عنوان نمادهای موازنه‌سازی برون‌گرا نشان‌دهنده توافق‌های رسمی یا غیررسمی کشورها برای

همکاری برای دستیابی به هدف‌های مشترک هستند که در پاسخ به چالش‌های ژئوپلیتیکی و امنیتی و تمایل به تغییر موازنه قوای بین‌المللی تشکیل می‌شوند، به کشورها فرصت می‌دهند تا قابلیت‌هایشان را افزایش دهند، نفوذشان را بیشینه و امنیتشان را تضمین کنند (Morgenthau, 1949: 174; Waltz, 1979: 41, 117).

موازنه‌گرایی به عنوان الگوی سیاست خارجی در دو گونه طبقه‌بندی می‌شود: نخست، موازنه‌گرایی مشارکتی که بر مبنای تعامل اتحادگونه قدرت‌های بزرگ شکل می‌گیرد تا از برتری هر قدرتی بر دیگران جلوگیری کند. دوم، موازنه‌گرایی رقابتی که تعدادی از کشورها علیه قدرت مشخصی متحد می‌شوند تا از هژمون شدن آن جلوگیری کنند. هدف موازنه‌گرایی رقابتی مبتنی بر ائتلاف‌سازی این است که قدرت نسبی کشورهای در معرض تهدید تقویت و از توان هم‌اوردطلبی علیه هژمون برخوردار شوند، به بازدارندگی در برابر آن دست‌یابند و در جنگ از پیروزی دشمن جلوگیری کنند (King, 2011: 361). موازنه‌گرایی رقابتی دربردارنده همکاری‌های ژئوپلیتیکی و نظامی کشورهایی است که مورگنتا آن‌ها را تجدیدنظرطلب می‌داند. کشورهایی که در پاسخ به پویایی‌های قدرت جهانی و چالش‌های منطقه‌ای به دنبال هم‌سویی هستند تا علیه قدرت هژمون صف‌آرایی کنند. آن‌ها برای رویارویی جمعی با تهدیدهای خارجی مشترک و تقویت موقعیت ژئوپلیتیکی خود یا کاربست نفوذ در منطقه‌ای خاص به ائتلاف‌سازی اقدام می‌کنند. این مشارکت‌ها در مناطقی که رقابت قدرت شدید و مستلزم اقدام جمعی است، بسیار مهم برآورد می‌شوند. اتحادها و ائتلاف‌ها ترتیبات پیچیده‌ای هستند که بر همکاری و رقابت استوارند. در حالی که منافع مشترک به ائتلاف‌سازی می‌انجامد، پویایی قدرت بین‌المللی و تغییر منافع اعضا نتیجه‌ای جز شکنندگی ائتلاف به همراه ندارد. پویایی ساختار قدرت جهانی مستلزم تعدیل الگوی موازنه‌سازی در سیاست خارجی کشورها است (Morgenthau, 1949: 137-145).

در این نوشتار، سیاست نگاه به شرق بر بنیادهای موازنه‌گرایانه از نوع رقابتی و نه مشارکتی تبیین می‌شود که معطوف به رقابت با قدرت‌های غربی به رهبری آمریکا است و در این مسیر از ائتلاف‌سازی (برون‌گرایی) با روسیه به عنوان دیگر بازیگر تجدیدنظرطلب بهره می‌گیرد. این سیاست، انتخاب عقلانی مطلق نیست، بلکه انتخابی اجباری و محدود است (Alagöz and Farzam, 2022: 2). بنیادهای موازنه‌گرایی رقابتی سیاست نگاه به شرق ایران متغیر مستقلاً است که روسیه را در جایگاه مؤتلف ایران می‌نشانند. بر اساس چارچوب مفهومی و نظری، دلالت‌های راهبردی موازنه‌گرایی رقابتی سیاست نگاه به شرق نسبت به روسیه در بستر پویایی

جهانی قدرت نشان داده می‌شود. از این رهگذر می‌توان میزان تناسب این راهبرد جنگ سردی قرن بیستمی را با ساختار درحال گذار پساجنگ سردی قرن بیست و یکمی استنتاج کرد و به الزام‌های سیاست‌گذارانه رسید.

دلالت‌های راهبردی سیاست نگاه به شرق به‌سوی روسیه

مسئله اصلی جمهوری اسلامی به‌عنوان قدرت متوسط، همواره انتخاب همکاری با شرق یا غرب برای حفظ حاکمیت، تعیین الگوی توسعه اقتصادی و افزایش اعتبار بین‌المللی بوده و این موضوع سیاست خارجی ایران را با فرازونشیب همراه کرده است (Ghayagh-Zandi, 2025: 138). قطع روابط دیپلماتیک تهران و واشینگتن، ایران و کشورهای غربی را با وجود امضای توافق سعدآباد در سال ۲۰۰۳ و به‌دنبال آن برجام در سال ۲۰۱۵، در منطقه‌ای پرتنش و نامطمئن قرار داد. این موضوع ایران را به راهبرد کاهش فشار غرب متوجه کرد (Sanaei and Karami, 2021: 28-29). رویکرد به شرق با جهت‌گیری‌های متنوع جغرافیایی از آمریکای لاتین تا آفریقا و آسیا بر گستره‌ای وسیع دلالت دارد. روسیه در شرق جغرافیایی نمی‌گنجد، بلکه حامل هویت شرقی و آسیایی است (آدمی، ۱۳۸۹: ۱۰۵). آنچه منطق نگاه به شرق برآورد می‌شود، پیدایش آسیا و افول آمریکاست (Fathollah-Nejad, 2021: 275). سیاست خارجی ایران به‌واسطه واگرایی از غرب به رویکرد نگاه به شرق تعین تازه‌ای بخشد؛ به‌گونه‌ای که آن را به اولویت‌بخشی به قدرت‌های نوپدید از جمله روسیه جهت داد. از سویی، رهبران روسیه در سایه نگرش اوراسیاگرایانه به تأمین منافع خود به‌طور مستقل اندیشیده‌اند (علویان و حسن‌نیارمی، ۱۳۹۸: ۴۲۴) و راهبرد موازنه‌سازی در برابر آمریکا را در پیش گرفته‌اند (Güneylioğlu, 2023: 50). ایران به چرخش به شرق مانند اهرمی برای کاهش فشار غرب می‌نگرد و روسیه را بنا بر متغیرهای موقعیتی (قدرت بزرگ راهبردی) و سیاستی (تقابل‌گرایی ضدژمونیک) یکی از کانون‌های اصلی سیاست نگاه به شرق می‌داند.

الف) متغیر موقعیتی، روسیه به‌عنوان قدرت بزرگ راهبردی

بنا بر ریشه تاریخی، روسیه در جهانی که به‌سوی امپریالیسم نوین حرکت می‌کند، سهم خود را از ژئوپلیتیک قدرت می‌خواهد و داعیه قدرت بزرگ را دارد (کولایی و عابدی، ۱۳۹۷: ۱۴). ایران نیز روسیه را کشوری می‌داند برخوردار از موقعیت قدرت بزرگ راهبردی بین‌المللی که در فرایند گذار در نظم جهانی نقش مؤثر و تعیین‌کننده‌ای دارد. همچنین نقش روسیه به‌عنوان

بازیگر تجدیدنظرطلب، زمینه‌ساز اشتراک منافع با ایران می‌شود (Mousavian, 2020). از این دیدگاه، نظام بین‌الملل از مرحله تک‌قطبی به رهبری آمریکا عبور کرده است، نشانه‌های روشنی از تکوین ساختار چندقطبی را بازتاب می‌دهد که ارکان آن بر موازنه قوا میان قطب‌ها استوار خواهد بود. بنابر این رویکرد، نظم بین‌المللی پساہژمونیک در نتیجه بازتوزیع قدرت جهانی مبتنی بر موازنه قوای رقابتی خواهد بود و روسیه در نظم جدید در نقش قدرت موازنه‌گر در برابر غرب پدیدار می‌شود (Douglas, 2023: 35-45). بر اساس ترسیم چنین چشم‌اندازی از نظام بین‌الملل، جمهوری اسلامی راهبرد موازنه‌گرایی را در قالب سیاست نگاه به شرق شکل داده است. نگاه به شرق به‌عنوان «ابزار» مشارکت ایران در بازی قدرت بین‌المللی معطوف به «موازنه‌سازی راهبردی» است.

ب) متغیر سیاستی: تقابل‌گراییِ ضدہژمونی‌گرایی بین‌المللی

ایران به‌عنوان بخشی از راهبرد شرق‌گرایانه، به‌دنبال بهره‌برداری از گذار نظم بین‌المللی برای تسریع روند «تغییر محور غرب به شرق» و ایجاد جایگاهی در معماری جدید و به‌دنبال ورود به یک ائتلاف است. از نظر دولت‌مردان ایرانی بر پایه دشمنی‌ها و تنش‌های روسیه (و چین) با غرب، شکل‌گیری ائتلاف غرب‌ستیز دوری‌ناپذیر است؛ ائتلافی که ایران نیز در آن سهمیم است. اهمیت این دیدگاه از این جهت است که طرفدارانش در هسته قدرت ایران حضور دارند و در سیاست خارجی آن تصمیم‌های راهبردی می‌گیرند (Sanaei and Karami, 2021: 30). در این زمینه، ایران هم‌سو با «ژئوپلیتیک ضدہژمون» خود به روسیه به‌عنوان بازیگر تجدیدنظرطلب در تقابل با ہژمونی‌گرایی بین‌المللی اهمیتی ویژه می‌دهد. وجه اشتراک ضدہژمونی‌گرایی ضدآمریکایی در سیاست خارجی تهران و مسکو به هم‌سویی راهبردی آن‌ها می‌انجامد که برآورنده هدف‌های موازنه‌گرایانه رویکرد نگاه به شرق است. دلالت راهبردی این وجه سیاست نگاه به شرق این است که ائتلاف با روسیه در چارچوب سیاست بازی با حاصل جمع مضاعف (بازی بردبرد) به ایران امکان مقابله مؤثرتر با قدرت‌های غربی و جایابی آن در مراتب قدرت در آسیای غربی پساآمریکایی را می‌دهد. سیاست تقابل‌گرای ضدہژمونی‌گرایی بین‌المللی روسیه با سیاست نگاه به شرق تلاقی می‌کند و آن را به یکی از کانون‌های اصلی شرق‌گرایی ایران تبدیل می‌کند (Saraswat, 2022: 75).

روسیه به عنوان ضرورت ژئواستراتژیک سیاست نگاه به شرق

الف) موازنه سازی متقابل علیه موقعیت بین المللی آمریکا

سیاست نگاه به شرق به عنوان راهبرد کلان ایران به تعبیری از سازگاری با تحولات ساختاری نظام بین الملل برخوردار است. سرشت نظام بین الملل که بر «بازتوزیع قدرت میان غرب و شرق» یا «انتقال قدرت از غرب به شرق» دلالت و «بر دشمنی با غرب» (صفری آغبلاغی، ۱۴۰۳: ۲۵۸) تأکید دارد، مستلزم رویارویی پویاست. مهم ترین روند متحول، سهم روزافزون قدرت های نوپدید از نظم بین المللی است. سیاست نگاه به شرق با درک پویایی قدرت جهانی بر «میل راهبردی ساختاری به کشورهای قدرتمند شرق» صورت بندی شده است (Hunter, 2023; Lehne, 2024: 7) تا با موازنه در برابر فشارهای غرب ایستادگی کند.

روسیه نیز به دلیل تجدیدنظرطلبی تهاجمی در برابر ساختار هژمونیک نظام بین الملل با سیاست نگاه به شرق ایران، نزدیکی راهبردی دارد. مسکو همواره رقیب هژمونیک آمریکا در اروپا محسوب شده است (Suchkov and Vasilenco, 2019: 63-5) و به احیای خود به عنوان قدرت بزرگ اقدام کرده است. مرشایمر از «بازگشت روسیه» سخن می گوید (Mearsheimer, 2019: 25). هشدار مسکو در مورد گسترش نیافتن ناتو به شرق و پرهیز از همسایگی راهبردی غرب با روسیه از نگرانی نسبت به معمای امنیت نظام تک قطبی نشأت می گیرد (Walt, 2022). جنگ اوکراین نشان از اراده راهبردی روسیه در رویارویی با هژمونی آمریکا در پیرامون جغرافیای خود دارد. تأثیر جنگ بر روابط سیاسی امنیتی روسیه و ایران مشهود بوده است، تا آنجا که تهران منطق مسکو برای جنگ را پذیرفت. هر دو کشور، گسترش ناتو در منطقه را عامل ناامنی می دانند و موضع مشترک ضد غربی و ضد آمریکایی دارند. به باور تهران، جنگ اوکراین می تواند به حل موانع گسترش روابط با مسکو کمک کند (Koolae and Zanganeh, 2023: 97). بنابراین نزدیکی به روسیه در چارچوب رویکرد نگاه به شرق به عنوان مدل راهبردی سیاست خارجی در واکنش به انزوا از غرب و تمایل به نقش آفرینی منطقه ای بوده است (Ehteshami and Bahgat, 2019: 11). سیاست نگاه به شرق روابط چندجانبه نهادی را نیز دربر می گیرد. عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، بریکس و عضویت ناظر در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی جلوه های موازنه سازی نهادی هستند که با حمایت روسیه (و چین) صورت پذیرفته اند تا هنجارها و نهادهای حکمرانی غرب محور را به چالش بکشند.

موازنه گرایی ساختاری سبب شده است ایران بنا به ضرورت ژئواستراتژیک، روسیه را در جایگاه مؤتلف در سیاست نگاه به شرق بنشاند و آن را با سرشت موازنه گرایانه این سیاست

گره بزند (Abbas, 2023: 59-60). با وجود نابودی ایدئولوژیک شرق، جمهوری اسلامی همچنان محتوای ایدئولوژیک غرب را حفظ کرده و برای شکل‌گیری ساختار چندقطبی با روسیه هم‌نوا شده است (Azad, 2022: 58). سیاست نگاه به شرق را از دیدگاه ژئواستراتژیک می‌توان معطوف به رویارویی با یک‌جانبه‌گرایی هژمونیک دانست که دلالت راهبردی آن «موازنه‌سازی متقابل» است. با وجود این در حالی که دو کشور به اتحاد برای مقابله با آمریکا اشاره می‌کنند، احتیاط راهبردی و وفاداری‌های واگرا مانع «اتحاد» آن‌ها می‌شود (Akhlaghi, 2025: 111).

ب) موازنه‌سازی متقابل علیه موقعیت منطقه‌ای آمریکا در غرب آسیا

روابط ایران و روسیه به‌شدت زیر تأثیر منافع مشترک آن‌ها در مقابله با نفوذ ایالات متحد در آسیای غربی، آسیای مرکزی و قفقاز است (Koolaee, Mousavi, and Abedi, 2020: 216). شرایط منطقه‌ای مانند انزوای هویتی و سیاسی به‌واسطه فشار آمریکا عامل تمرکز ایران بر شرق برآورد می‌شود (سازمند و گودرزی، ۱۴۰۱: ۲۷۷). سیاست‌گذاران ایرانی و روسی بر این باورند که بازتعریف آمریکا از نقش خویش در غرب آسیا به تغییر نظم منطقه‌ای آمریکامحور می‌انجامد (Saraswat, 2024: 211). روسیه در پی برعکس کردن نزول خود از نظر قدرت‌نمایی و حمایت از متحدان محلی در نظم منطقه‌ای آسیای غربی است تا با سیاست خارجی تهاجمی به بازایی جایگاه خود به‌عنوان قدرت بزرگ دست یابد. یکی از نقاط عطف مهم، تصمیم پوتین برای گسترش فعالیت‌های نظامی در سوریه و شرق مدیترانه برای نجات اسد از سقوط در سپتامبر ۲۰۱۵ بود. بسیاری این سیاست را انتقام از «توسعه طلبی» غرب در «خارج نزدیک» روسیه دانستند (Koolaee, Aref, and Ejazi, 2024: 154).

در این شرایط، شکل‌دهی به نظم جدید منطقه‌ای برای ایران به دشواره‌ای تبدیل شده است. ترامپ دولت‌های خلیج فارس را در چارچوب پیمان ابراهیم به مشارکت با اسرائیل برمی‌انگیزد و اولویت سیاست خارجی آمریکا را بر ایران و روسیه نهاده است. تحرک‌های آمریکا در آسیای غربی می‌تواند موازنه را به زیان ایران تغییر دهد و سیاست روسیه در راستای موازنه‌سازی میان ایران و کشورهای منطقه را به چالش بکشد. از این‌رو مسکو به موضوع ائتلاف در قالب سیاست نگاه به شرق تبدیل می‌شود (Niakooee and Rahdar, 2021: 495). روسیه در موازنه‌سازی منطقه‌ای در برابر آمریکا از اسرائیل نیز بهره می‌برد. روابط روسیه با اسرائیل و ایران برای مقابله با نفوذ منطقه‌ای آمریکا شکل گرفته است. اقدام‌های مسکو از جمله مانورها در درگیری اسرائیل و ایران اجزای راهبردی ژئوپلیتیکی بزرگ‌تری هستند که برخورداری روسیه از دخالت در درگیری تهران و تل‌آویو

دلالت دارد. این رویکرد به پوتین اجازه تضعیف ابتکارهای غرب را می‌دهد (Samoylov, 2024: 88). این‌جا تلاقی هدف‌های موازنه‌گرایانه تهران و مسکو در سیاست نگاه به شرق خودنمایی می‌کند. با این‌حال، درگیری ایران و اسرائیل خط‌رهایی را برای روسیه به‌همراه دارد؛ سرمایه‌گذاری‌های آن در زیرساخت‌های ایران را تهدید و برای انحراف منابع نظامی از اوکراین فشارهایی وارد می‌کند. در نتیجه، کرملین با دوگانه متعادل‌سازی حمایت از ایران و جلوگیری از گسترش فرامرزی قابلیت‌های خود روبه‌رو است. ایران نیز از روسیه در بحران و جنگ انتظارهایی مانند همکاری‌های نظامی و امنیتی دارد که پاسخ به آن‌ها برای مسکو امکان‌پذیر نیست (Samoylov, 2024: 88).

جدول ۱: صف‌آرایی ژئواستراتژیک ایران و روسیه

مسئله	جهت همکاری	روندهای اخیر
موازنه‌سازی متقابل بین‌المللی در برابر آمریکا	گسترش همکاری	افزایش همکاری نظامی انتقاد از تحرک‌های آمریکا و ناتو تمرین‌های دریایی مشترک در دریای عمان
کاهش حضور آمریکا در آسیای غربی	ادامه همکاری	نقش‌داشتن مسکو در رویارویی ایران و آمریکا هم‌سویی جهت‌گیری‌های منطقه‌ای به‌ویژه در سوریه خودداری مسکو از مداخله مستقیم در درگیری ایران و اسرائیل

منبع: نویسنده

همکاری تهران و مسکو در بستر تحولات منطقه‌ای و جهانی میان ائتلاف راهبردی تا بازی دیپلماتیک در نوسان است. با این وجود آن‌ها دیدگاه مشترک در مورد نظم منطقه‌ای پس‌آمریکایی را حفظ کرده‌اند تا «تاب‌آوری خود در برابر فشارهای آمریکا را افزایش دهند» (سازمند و گودرزی، ۱۴۰۱: ۱۳۵).

روسیه به‌عنوان ضرورت ژئوپلیتیکی سیاست نگاه به شرق

الف) مشارکت در مدیریت بحران‌های امنیتی منطقه‌ای

یکی از موضوع‌های منطقه‌ای مورد توافق تهران و مسکو به مقابله با افراط‌گرایی برمی‌گردد. ایران به‌عنوان کشور مسلمان و روسیه به‌عنوان همسایه ایران در نزدیکی مرزهایشان، اقلیت مسلمان سنی در معرض افراط‌گرایی دارند (کولایی و زنگنه، ۱۴۰۲: ۱۵۴). دو کشور از دهه ۱۹۹۰ در سطح‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی پیشینه همکاری‌های سیاسی داشته‌اند. با

وجود همکاری تهران و مسکو در سه بحران منطقه‌ای: بحران تاجیکستان در سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۷، مبارزه با طالبان در سال‌های ۲۰۰۱ تا ۱۹۹۶ و همکاری ضدتروریستی در سوریه از سال ۲۰۱۲، این همکاری‌ها «نهادینه‌سازی» و سازوکارهای پایدار نداشتند (Karami, 2022: 1258-1262). همکاری ایران و روسیه در تاجیکستان که به درگیری‌های داخلی این کشور نواستقلال پایان داد و احتمال تسری ناامنی‌ها به آسیای مرکزی را از میان برد، نمونه بارز موفقیت تهران و مسکو در عرصه همکاری‌های راهبردی منطقه‌ای است. همکاری تهران برای روسیه بسیار ارزشمند برآورد می‌شد، زیرا تهران دوست می‌توانست مؤتلف مهمی در منطقه مسلمان‌نشین پیرامون باشد (Freedman, 2000).

ایران و روسیه همچنین در دهه ۱۹۹۰ با قدرت گرفتن طالبان بر همکاری‌های منطقه‌ای افزودند. حمایت از ائتلاف شمال افغانستان در سال‌های ۲۰۰۱ تا ۱۹۹۶ همکاری راهبردی آن‌ها در افغانستان را به تصویر می‌کشید (Karami, 2022: 1265). از زمان پیدایش شاخه افغانستانی داعش در استان خراسان در سال ۲۰۱۵، تهران و مسکو توافق کردند که طالبان به‌عنوان جنبش ملی‌گرای اسلامی از داعش متشکل از نیروهای جهادی فراملی کم‌خطرتر است. ائتلاف روسیه و ایران و تعامل با طالبان به‌منظور رویارویی با گسترش داعش در افغانستان، جلوگیری از سرایت بی‌ثباتی به آسیای مرکزی و ایران و جلوگیری از مهاجرت‌ها و تجارت مواد مخدر است (Therme, 2022: 21-22).

باید به این موارد پیشینه همکاری‌های ایران و روسیه در سوریه و اوکراین را افزود. در شرایطی که ایران درگیر تغییر موازنه قوای منطقه‌ای و روسیه درگیر جنگ اوکراین است، تداوم همکاری‌های ژئوپلیتیکی تهران و مسکو در بحران‌های منطقه‌ای تابعی از دیپلماسی آن‌ها در برابر آمریکا است. از آغاز جنگ اوکراین، تهران منطق اقدام مسکو را محتاطانه پذیرفت و حمایت خود را در مجمع عمومی سازمان ملل نشان داد (سلیمانی پورلک، ۱۴۰۲: ۱۸۵). موضع ایران به این دلیل اهمیت می‌یابد که از یک سو بر روابطش با مسکو و از سوی دیگر بر منافعش در نظام بین‌الملل تأثیر می‌گذارد (کولایی و زنگنه، ۱۴۰۲: ۸۱). سقوط اسد، ایران و روسیه را در دوراهی راهبردی و در معرض تردیدهایی در مورد مشارکت در سوریه پسااسد قرار داد. این تحول، نشان از تأثیرپذیری حضور ژئوپلیتیکی ایران و روسیه در سوریه و در منطقه دارد (Ahmad, 2025: 11).

افزون بر تأثیرپذیری سلبی سیاست‌های منطقه‌ای ایران و روسیه باید روندهای پنهان احتمالی را نیز در نظر گرفت، مانند تحولات سوریه که با ابهام در مورد نقش روسیه بر پیچیدگی موازنه‌گرایی سیاست نگاه به شرق می‌افزاید. همچنین جنگ اسرائیل با نیروهای مقاومت و مواضع محتاطانه روسیه، دلالت دارند که همکاری‌های تهران و مسکو از سطح

مشخصی برخوردار است. از این رو در تحلیل دستاوردها و آثار ایجابی آن نباید گزافه‌گویی کرد. با وجود این در بستر همکاری‌های ژئوپلیتیکی، زمینه رسیدن به توافق راهبردی بلندمدت در ژانویه ۲۰۲۵ میان ایران و روسیه فراهم شد. «پیشینه همکاری‌های ژئوپلیتیکی موردی در موضوعات منطقه‌ای می‌تواند پیش‌نیاز ورود آن‌ها به مرحله مشارکت ژئوپلیتیکی تلقی شود» (Karami, 2019: 16). اگرچه توافق‌نامه الزام‌های دفاع دسته‌جمعی در بحران و جنگ را ندارد.

ب) دادوستد دفاعی و تسلیحاتی

تجهیزات دفاعی و تسلیحات نظامی به‌عنوان ابزارهای نقش‌آفرینی ژئوپلیتیکی از دید سیاست‌گذاران نگاه به شرق دور نماند و دادوستد هسته‌ای و بده‌وبستان دفاعی و نظامی با روسیه به ضرورتی راهبردی ژئوپلیتیکی در سیاست شرق‌گرای ایران تبدیل شد. تسلیحات جدید به‌عنوان ابزار مشارکت ایران و روسیه بر پایه سازگاری راهبردی منافع آن‌هاست تا به چالش‌های مشترک به‌ویژه نفوذ فزاینده آمریکا پاسخ جمعی بدهد (Jalali, 2001: 99). بدین ترتیب، سیاست «نگاه به شرق جداشده» شکل گرفت؛ سیاستی که جایگاه روسیه را براساس منطق نظامی تعریف می‌کند. اهمیت مبادلات نظامی ایران و روسیه به فشارهای غرب بازمی‌گردد. روسیه با وجود فشارهای هسته‌ای غرب، همکاری با جمهوری اسلامی را حفظ کرد. نماد این همکاری، ساخت نیروگاه اتمی بوشهر است که قرارداد آن در نیمه دهه ۱۹۹۰ بسته شد. در نوامبر ۲۰۱۴، قرارداد ساخت واحدهای دوم و سوم نیروگاه بوشهر نیز امضا شد (Trenin, 2023: 2) که به گفته سازمان انرژی اتمی با پیشرفت ۱۷ درصدی در حال ساخت است (پیشرفت ۱۷ درصدی واحدهای ...، ۱۴۰۳). دو کشور در اکتبر ۲۰۲۵ بنا بر ماده ۲۳ توافق‌نامه مشارکت جامع راهبردی دو سند اصلی همکاری در حوزه انرژی هسته‌ای، شامل توسعه رآکتورهای کوچک مقیاس و ساخت چهار واحد نیروگاه ۱۲۵۵ مگاواتی (به ازای هر واحد) در هرمز را به ارزش ۲۵ میلیارد دلار امضا کردند (امضای موافقت‌نامه همکاری ... ۱۴۰۴).

تحویل سامانه موشکی اس ۳۰۰ به ایران با وجود فشارهای غرب و اسرائیل، اوج همکاری‌های تسلیحاتی تهران و مسکو است. در حالی که پیش از آن در ۱۹ اکتبر ۲۰۰۷ دو روز پس از سفر پوتین به تهران برای شرکت در نشست کشورهای ساحلی دریای خزر، نخست‌وزیر اسرائیل به مسکو سفر کرد تا نگرانی‌اش را از همکاری نظامی و هسته‌ای روسیه با ایران ابراز کند. برای آمریکا و اسرائیل، حضور پوتین در تهران به معنای حمایت از ایران بود (Koolae, 2016: 23). جنبه راهبردی روابط تهران و مسکو آنگاه روشن‌تر می‌شود که به نقش

روسیه در ناکامی آمریکا برای تمدید تحریم‌های تسلیحاتی سازمان ملل علیه ایران در سال ۲۰۲۰ توجه شود (Amiri, 2023: 34). از سویی، مسکو به‌عنوان دومین صادرکننده تسلیحات جهان در سال ۲۰۲۲، حدود ۲۰ درصد صادرات خود را روانه کشورهای آسیای غربی به‌عنوان دومین خریداران کرد. همکاری ژئوپلیتیک با روسیه علاوه بر توسعه فناوری نظامی بومی، ارکان اصلی راهبرد ایران برای ارتقای نیروهای مسلح است. روسیه پس از جنگ اوکراین می‌تواند فرصتی برای توسعه قابلیت‌های نظامی فراروی ایران باشد (Azizi, 2023).

بنا بر «توافق‌نامه جامع راهبردی»، تهران و مسکو طرح‌های امنیتی نیز دارند. پیش از این، روس‌ها در اکتبر ۲۰۲۰ برای پرتاب ماهواره کانوپوس وی به فضا از خاک خود برای ایران اعلام آمادگی کردند. با این ماهواره امکان رصد اطلاعاتی در مناطق هم‌جوار برای ایران فراهم می‌شود (Warrick, 2021). روسیه ماهواره‌های ایران، خیام و پارس ۱ را در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۴ به فضا پرتاب کرد (Russia to Launch..., 2024). همچنین آن‌ها در ژانویه ۲۰۲۱ توافق‌نامه امنیت سایبری و فناوری اطلاعات و ارتباطات امضا کردند (Russia Sign Information..., 2021). اگرچه همکاری مورد نظر این سند به بهبود توانمندی‌های تهاجمی ایران کمک می‌کند، ماهیت آن تدافعی است و به‌واسطه دشمنی با آمریکا برانگیخته می‌شود. بنابراین همکاری نظامی و دفاعی تهران و مسکو عمل‌گرایانه و محدود است. نبود بند دفاع متقابل در توافق‌نامه جامع، خویشتن‌داری روسیه در جنگ ۱۲ روزه ایران و اسرائیل و تحویل‌ندادن جنگنده سوخو ۳۵ نشانه محدودیت‌ها است (Akhlaghi, 2025: 111).

جدول ۲: صف‌آرایی ژئوپلیتیک ایران و روسیه

مسئله	جهت همکاری	روندهای اخیر
مدیریت بحران‌های امنیتی منطقه‌ای	ادامه همکاری	تاجیکستان و افغانستان هم‌سویی اجراشده در سوریه جنگی و هم‌سویی اعلامی در سوریه در حال‌گذار جنگ اوکراین امضای پیمان مشارکت جامع راهبردی
تعامل‌های هسته‌ای، دادوستد دفاعی و تسلیحاتی	گسترش همکاری	قراردادهای ساخت مرحله‌های نیروگاه هسته‌ای بوشهر همکاری دفاع هوایی و موشکی تحویل سامانه موشکی اس ۳۰۰ به ایران همکاری در مورد راکتورهای کوچک مقیاس و طرح‌های برق اتمی

منبع: نویسنده

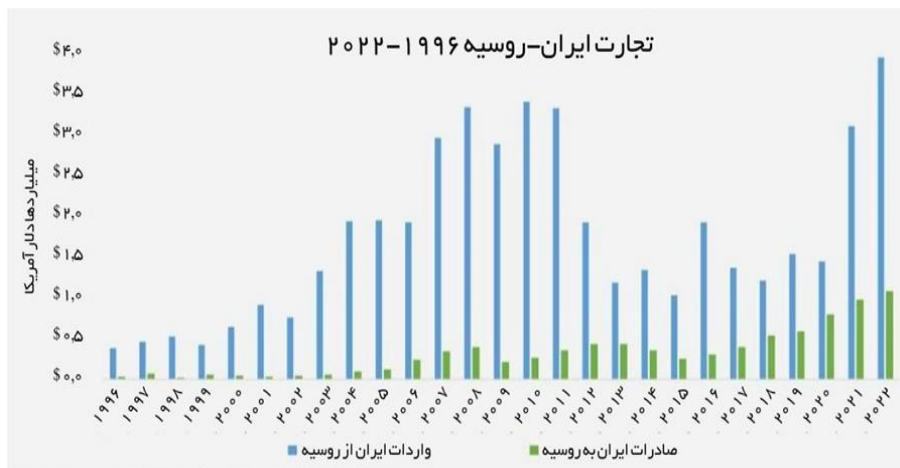
روسیه به عنوان ضرورت ژئواکونومیک سیاست نگاه به شرق

الف) تحریم‌ستیزی

ایران و روسیه در شمار تحریم‌زده‌ترین کشورها به‌شمار می‌آیند و از این‌رو در کاهش یا بی‌اثرکردن پیامدهای آن سود مشترک دارند. آن‌ها تصمیم گرفته‌اند از قابلیت‌های یکدیگر در برابر تهدیدها و تحریم‌ها استفاده کنند. ایران با وجود تراز منفی تجاری با روسیه به همکاری اقتصادی با این کشور به‌عنوان فرصتی برای افزایش ارتباطات خود در شرایط تحریمی می‌نگرد (Khavarinejad, 2024: 175). یکی از مهم‌ترین هدف‌های تحریم‌ها اخلال در نظام مالی و بانکی کشورهای در تحریم است. ایران و روسیه برای گسترش همکاری‌های مالی و بانکی برای هم‌گام‌سازی پیام‌رسان‌های بانکی کوشیده‌اند. بانک‌های مرکزی دو کشور در ژانویه ۲۰۲۳، توافق‌نامه پیوند سامانه‌های ارتباطی میان‌بانکی را امضا کردند (Kaleji, 2023). آن‌ها با ایجاد سامانه‌های بانکی موازی و استفاده از رمزارزها و ارزهای ملی می‌کوشند روابط تجاری خود را افزایش دهند. گردش تجاری تهران و مسکو در سال ۲۰۲۱ بیش از ۴ میلیارد دلار بود. از ژانویه تا اکتبر ۲۰۲۲، حجم تجارت دوجانبه از ارقام سال ۲۰۲۱ فراتر رفت. صادرات روسیه به ایران ۲۷ درصد و واردات ۱۰ درصد افزایش یافت. این روند فزاینده، اما بیانگر ناترازی تجاری به سود روسیه است. در سال ۲۰۲۱، روسیه با بیش از ۳ میلیارد دلار صادرات به ایران و بیش از ۹۲۷ میلیون دلار واردات از ایران و در سال ۲۰۲۲ با حجم تجارت ۴٫۶ میلیارد دلاری موازنه تجاری را به سود خود انجام داد. ایران سی‌وسومین مقصد صادراتی روسیه و چهل‌ودومین مبدأ وارداتی آن است (Hunter, 2024: 9).

بنابر نمودار شماره ۱، نوسان در صادرات متقابل ایران و روسیه شایان توجه است. تفاوت بالاترین و پایین‌ترین ارزش صادرات میان دو کشور در روسیه بیشتر از ایران است. بنابراین آن‌ها نتوانسته‌اند رابطه اقتصادی معتبری ایجاد کنند و در میان حوزه‌های همکاری ایران و روسیه، روابط اقتصادی از نظر نتایج ضعیف‌ترین است (Khavarinejad, 2024: 176).

نمودار شماره ۱: گردش تجارت کالا در میان ایران و روسیه سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۲۲ (میلیون دلار)

Source: Iran & Russia: Gyating Trade Grows, 2023

ایران در چارچوب نگاه به شرق نهادگرا پس از مذاکره با روسیه، در مه ۲۰۱۸ با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی توافق‌نامه تجارت ترجیحی امضا و در اکتبر ۲۰۱۹ اجرا کرد. کاهش تعرفه از اقدام‌هایی است که برای ترویج صادرات و واردات میان دو طرف انجام شد. با این حال توافق‌نامه تجارت ترجیحی اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و ایران شامل کاهش جزئی تعرفه‌های واردات برخی کالاها می‌شود. افزایش مبادلات اقتصادی دوطرف زمانی به موفقیت می‌انجامد که تعرفه‌های کالاها مشمول توافق‌نامه به‌طور کامل لغو یا کالاهای جدیدی به فهرست توافق‌نامه اضافه شوند (Khavarinejad, 2024: 177). سیاست نگاه به شرق چندجانبه معطوف به گشایش اقتصادی است، اما بهره‌برداری بهینه ایران از ظرفیت‌های اتحادیه، مستلزم رفع تحریم‌هاست. همچنین ایران و روسیه در نتیجه تحریم صادرات انرژی با افت شدید روبه‌رو هستند. این مسئله سبب شده است آن‌ها در حوزه نفت و گاز قراردادهایی امضا کنند. گازپروم تفاهم‌نامه‌ای ۴۰ میلیاردی است که برای توسعه میدان‌های نفت و گاز ایران در ۱۹ ژوئیه ۲۰۲۲ بسته شد (Kozhanov, 2012: 2). همچنین توافقی برای انتقال گاز روسیه به ایران میان شرکت ملی گاز ایران و گازپروم روسیه در ۲۶ ژوئن ۲۰۲۴ امضا شد. در عمل، هیچ‌یک از این تفاهم‌ها به قرارداد یا توافق‌نامه نینجامیده و منشأ اثر نبوده است.

ب) همکاری‌های حمل‌ونقل

ضرورت ژئواکونومیکی دیگری که تعیین‌کننده جایگاه روسیه در سیاست نگاه به شرق به‌شمار می‌آید، فعال‌سازی مسکو در حوزه حمل و نقل (راه‌گذر شمال و جنوب) است. سه کشور ایران، روسیه و هند در سال ۲۰۰۰ در مورد راه‌گذر شمال و جنوب به‌عنوان مسیر اتصال شمال اروپا، روسیه و دریای خزر (جمهوری آذربایجان)، ایران، خلیج فارس، دریای عمان و شبه‌قاره هند توافق کردند. این راه‌گذر بنا بود بر پایه حمل‌ونقل ترکیبی جایگزین حمل‌ونقل سستی دریایی شود (Sarma, 2018: 124-138) (شکل ۱).

شکل ۱: مسیر راه‌گذر شمال و جنوب

(Furlan and Hoffman, 2024)

بار روسیه از سه مسیر غربی، میانی و شرقی از ایران عبور می‌کند. بهترین ارتباط با شبکه‌های راه‌آهن و جاده از راه سواحل غربی دریای خزر (روسیه و جمهوری آذربایجان) تقریباً ۵,۱ هزار کیلومتر است که تا بندرعباس امتداد دارد. مسیر غربی ورود کالاهای روسی، از بندرهای شمالی و مرز زمینی ایران در آستارا است. در این محور مهم‌ترین بخش راه‌گذر شمال و جنوب، مسیر ریلی است که بخش انتهایی آن (آستارا و رشت) تکمیل نشده و این گسستگی، حمل‌ونقل کامل ریلی ایران و روسیه را ناممکن کرده است (Yartaev and Binish, 2021: 21). براساس توافق، بناست ایران سالانه ۱۰ میلیون تن کالاهای روسی را از راه حمل‌ونقل دریایی، جاده‌ای، ریلی به هند حمل کند (حمل‌ونقل ترکیبی در شرق ...، ۱۴۰۱). برای این حجم جابه‌جایی، مسیر ریلی شرق دریای خزر با توافق ایران، ترکمنستان و قزاقستان

فعال شد. حمل کالاهای روسی از راه جاده و بندر از سال ۱۴۰۱ با ورود نخستین قطار باری به ایران از مرز سرخس پس از پیمودن مسیر در روسیه، قزاقستان و ترکمنستان آغاز شد تا از بندرعباس از راه دریا به هند فرستاده شود. ایران و روسیه برای راه‌اندازی خط ریلی گرمسار و اینچه‌برون از مسیر میانی این راه گذر توافق کرده‌اند.

هم‌راستا با این ضرورت، جنگ اوکراین سبب شد روسیه به بازنگری اولویت‌ها در حوزه ارتباطات اقتصادی اقدام کند؛ به گونه‌ای که راه‌گذر شمال و جنوب را به‌صرفه‌ترین مسیر دسترسی به بازارهای جدید در برابر تحریم‌ها بداند. ایران پس از جنگ اوکراین و اختلال در راه‌گذرهای حمل‌ونقل شرق و غرب از قلمروی روسیه به اروپا، شاهد افزایش اهمیت ترانزیتی خود است که چین و آسیای مرکزی، روسیه و آسیای جنوبی (از مسیر راه‌گذر شمال و جنوب) را به اروپا پیوند می‌دهد. با اینکه ایران از ظرفیت هم‌افزایی میان راه‌گذر شمال و جنوب و راه‌گذر شرق و غرب در چارچوب «کمربند و راه» برخوردار است (Wu, 2024: 7; Dadparvar and Kaleji, 2024: 283)، ناکامی مذاکرات هسته‌ای سبب شده است از فعال‌سازی ظرفیت ترانزیتی میان‌راه‌گذری خود فاصله بگیرد.

ج) اوراسیاگرایی

گذشته از اهمیت روسیه به‌عنوان حائل که از محاصره ایران به‌وسیله غرب در امتداد مرزهای شمالی جلوگیری می‌کند، ایران برتری‌هایی در روابط نزدیک با روسیه می‌بیند. ایرانی‌ها معتقدند دریای خزر در حال تبدیل شدن به ستاره‌ای در حال طلوع است و بدین‌واسطه همکاری با روسیه سود قابل توجهی در اوراسیا دربردارد. تغییرهای ژئوپلیتیکی نشانه‌های پیدایش نظم نوین جهانی را بازتاب می‌دهند و ارتباط خلیج فارس و دریای خزر به‌عنوان مراکز ژئوپلیتیکی و انرژی جهان را دارای اهمیت راهبردی می‌کند. رقابت برای مدیریت ارتباط این دو مرکز، محور نظم جهانی نوپدید خواهد بود (Asisian, 2013: 8).

جدول ۳: صف‌آرایی ژئواکونومیک ایران و روسیه

مسئله	جهت همکاری	روندهای اخیر
تضعیف آمریکا و رژیم‌های تحریمی از راه تجارت	همکاری نسبی	پیوند سامانه‌های ارتباطی و انتقال میان‌بانکی انتقال دانش و تجربه تحریم‌ستیزی
تضعیف آمریکا و تحریم‌ها از راه همکاری‌های حمل و نقل	همکاری نسبی	سرمایه‌گذاری مشترک در مسیرهای جدید حمل و نقل موافقت‌نامه تأمین مالی طرح توسعه راه‌گذر ریلی شمال و جنوب (راه آهن رشت و آستارا)
ارتباط دو مرکز ژئوپلیتیکی - انرژی خلیج فارس و دریای خزر	همکاری رو به گسترش	امضای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و عضویت ناظر ایران

منبع: نویسنده

نتیجه

بنا بر جدول‌های ۱ تا ۳، رکن روسی سیاست نگاه به شرق، هم ضرورت و هم انتخاب راهبردی محسوب می‌شود. بنا بر جدول ۱، روابط با روسیه با هدف مقابله با هژمونی غرب به رهبری آمریکا ضرورت راهبردی برای ایران است. این مبنای سیاستی بر تلاش تهران و مسکو برای رهایی از ساختار تحریمی غرب به عنوان هدفی فوری، اما حیاتی نیز دلالت دارد. از سویی، تمرکز سیاست نگاه به شرق بر روسیه به عنوان انتخاب راهبردی از این جهت است که این کشور هم قدرت بزرگ با هویت شرقی است هم همسایه ایران. جمهوری اسلامی که ساختار قدرت بین‌المللی را در حال انتقال از غرب به شرق می‌پندارد، کوشیده است روابط خود با روسیه را به عنوان قدرت نوپدید تقویت کند. در حالی که تحولات ساختاری بین‌المللی بیش از اینکه بر انتقال قدرت دلالت داشته باشد، بر بازتوزیع قدرت اشاره دارد و مستلزم این است که سیاست نگاه به شرق با دیگر حوزه‌های جغرافیایی متوازن شود تا بر تنوع روابط خارجی بیفزاید. همچنین از آنجا که سیاست خارجی روسیه جنبه نظامی و امنیتی دارد، این کشور در کانون جهت‌گیری نظامی سیاست نگاه به شرق جای گرفته است. برآیند این است که توجه تهران و مسکو به هدف‌های مشترک از راه موازنه‌گرایی معنا می‌یابد. دستاوردهای سیاست نگاه به شرق در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴: دستاوردهای فردی و اشتراکی ایران و روسیه از سیاست نگاه به شرق

دستاوردهای انفرادی		دستاوردهای اشتراکی
ایران	روسیه	محدودسازی آمریکا
- طفره‌رفتن از تحریم‌های بین‌المللی - درآمدزایی از مبادلات نظامی - کمک روسیه به ارتقای قابلیت‌های تدافعی و تهاجمی - افزایش تجارت با روسیه - انتقال دانش فنی	- دستیابی به تسلیحات و مهمات - تحریم‌گزیزی و تحریم‌ستیزی - افزایش تولید تجهیزات دفاعی - نقش‌آفرینی در مذاکرات هسته‌ای	- دشواری تقویت و گسترش تحریم‌ها - افزایش تهدیدها علیه آمریکا و متحدانش - افزایش هزینه‌های عملیاتی در آسیای غربی

منبع: نویسنده

با وجود دستاوردهای سیاست نگاه به شرق بنابر جدول ۴، بایسته است در دستورکار روسی نگاه به شرق نوعی نگاه هوشمندانه به شکاف این سیاست از نظر تا عمل نیز معطوف شود. یافته‌ها نشان می‌دهند همکاری‌های دفاعی امنیتی ایران و روسیه با پویایی‌های بازی مشارکتی هم‌سو بوده است، اما رویکرد راهبردی منطقه‌ای مسکو عمل‌گرایانه و مبتنی بر اصل تعادل است. آن‌ها با وجود همکاری، رقیبان منطقه‌ای نیز محسوب می‌شوند، همان‌طور که از سیاست‌های متفاوتشان در مورد اسرائیل و کشورهای خلیج فارس آشکار است. براساس سطح پایین و ناترازی مبادلات تجاری در نمودار ۱ و کسری همکاری‌های حمل‌ونقلی در نقشه ۱، روابط ایران و روسیه مبتنی بر ملاحظه‌های اقتصادی نیست. روسیه در سیاست نگاه به شرق، جایگاه همکار امنیتی نه اقتصادی دارد. رابطه تهران و مسکو نه از نوع همکاری اتحادگونه راهبردی، بلکه از نوع همکاری ائتلاف‌گونه عمل‌گرایانه است. اولویت‌های مشابه سیاست‌خارجی دو کشور که به ائتلاف عملی انجامیده، در بهره‌برداری ژئواکونومیک از ظرفیت‌های روسیه ناکام مانده است و از بازدارنده‌های اتحاد راهبردی تهران و مسکو حکایت دارد. موضوعی که نوشتار دیگری می‌طلبد.

منابع

فارسی

آدمی، علی (۱۳۸۹)، «راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: دیدگاه‌ها، زمینه‌ها و فرصت‌ها»، *مطالعات سیاسی*، دوره ۲، شماره ۷، صص ۱۲۶-۱۹۷،

قابل دسترسی در:

https://journals.iau.ir/article_666106_116d91074fe5b9ff1e48584995bd100a.pdf

(تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۸/۲۱)

امضای موافقت‌نامه همکاری میان شرکت‌های ایران هرمز و آرای پی روسیه (۱۴۰۴)، سازمان

انرژی اتمی ایران، قابل دسترسی در:

<https://www.aeoi.org.ir/?news/48466/318363/375187/>

(تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۹/۱۴)

سازمند، بهاره و مریم گودرزی (۱۴۰۱)، «واکاوی تطبیقی جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق

در سیاست خارجی احمدی‌نژاد و روحانی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۵، شماره

۱، صص. ۱۲۷-۱۵۵، (doi: 10.22059/JCEP.2022.338889.450060)

سلیمانی‌پورلک، فاطمه (۱۴۰۲)، «الگوی رفتاری ایران در برابر جنگ اوکراین، از

سیاست خارجی موازنه‌گرا تا سیاست خارجی متوازن»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره

۱۶، شماره ۲، صص. ۲۰۰-۱۷۵، (doi: 10.22059/JCEP.2024.367746.450176)

صفری آقبلاغی، عسگر (۱۴۰۳)، «دیگری‌سازی در سیاست «نگاه به شرق» جمهوری اسلامی

ایران و فدراسیون روسیه»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۷، شماره ۱، صص.

۲۵۵-۲۸۱،

(doi: 10.22059/JCEP.2024.371854.450196)

علویان، مرتضی و لیلا حسن‌نیارمی (۱۳۹۸)، «نواوراسیابگاری و سیاست خارجی روسیه نسبت

به ایران»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۲، شماره ۲، صص. ۴۱۹-۴۳۹،

(doi: 10.22059/jcep.2019.264730.449789)

کولایی، الهه و عفیفه عابدی (۱۳۹۷)، «مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی روسیه»،

ژئوپلیتیک، سال ۱۴، شماره ۱، صص. ۲۵-۱، قابل دسترسی در:

https://journal.iag.ir/article_66679_850c780578b818202fdb7e8840b479a1.pdf?lang=en

(تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۹/۹)

کولایی، الهه و سمیه زنگنه (۱۴۰۲)، «روابط ایران و روسیه پس از جنگ اوکراین»، *مطالعات*

بین‌المللی، دوره ۲۰، شماره ۲، صص. ۸۱-۱۰۱،

(doi: 10.22034/isj.2023.402839.2027)

حمل‌ونقل ترکیبی در شرق دریای خزر لازمه تحقق ۱۰ میلیون تن ترانزیت با روسیه (۱۴۰۱)،

وبسایت دولت، قابل دسترسی در: <https://dolat.ir/detail/394916> (تاریخ دسترسی:

۱۴۰۴/۹/۴)

پیشرفت ۱۷ درصدی واحدهای دوم و سوم نیروگاه اتمی بوشهر (۱۴۰۳)، وبسایت دولت، قابل

دسترسی در: <https://dolat.ir/detail/456237/> (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۹/۱۰)

English

- Abbas, Syed Qandhil (2023), "Iran's Look East Policy: A Step towards Countering Western Pressures", *National Defence University (NDU) Journal*, 37, 18 April, pp. 59-72, (doi:10.54690/ndujournal.37.139).
- Agami, Nedaa Mohamed Ezaat; Ahmed Mohamed Omran; Mohamed Mostafa Saleh; and Hisham Emad El-Din El-Shishiny (2008), "An Enhanced Approach for Trend Impact Analysis", **Technological Forecasting and Social Change**, Vol. 75, No. 9, pp. 1439-1450, (doi: 10.1016/j.techfore.2008.03.006).
- Ahmad, Uroosa (2025), "Russia and Iran's Role in Post-Assad Syria: An Analysis", **Transactions on Education and Social Sciences**, Vol. 13, No. 1, pp. 11-17, (doi: 10.21015/vtess.v13i1.2142).
- Akhlaghi, Mohammadamin (2025), "Russia–Iran Strategic Partnership and Global Power Shifts (2015–2025)", **Social Studies**, Vol. 11, No. 3, pp. 111-117, (doi: 10.61186/jss.11.3.111).
- Alagöz, Bilgehan and Rahimullah Farzam (2022), "Iran's Look to the East Policy in the Framework of Bounded Rationality Model", **Iranian Studies**, Vol. 6, No. 1, pp. 1-26, (doi: 10.33201/iranian.1095964).
- Amiri, Mehdi (2023), "Strategic Cooperation between Iran and Russia: Opportunities and Challenges", **Middle East Political Review**, Vol. 6, No. 1, pp. 23-52, Available at: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23224525.2023.6.2.1.3> (Accessed on: 12/2/1404).
- Asisian, Njdeh (2013), "Russia & Iran: Strategic Alliance or Marriage of Convenience", **Small Wars Journal**, Available at: https://www.researchgate.net/profile/Njdeh-Asisian/publication/281903441_Russia_Iran_Strategic_Alliance_or_Marriage_of_Convenience/links/55fd892108aeba1d9f5cc8a0/Russia-Iran-Strategic-Alliance-or-Marriage-of-Convenience.pdf (Accessed on: 23/2/2025).
- Azad, Shirzad (2022), "Looking-East in the Iranian Foreign Policy: The Politico-Ideological Inclinations and Practical Imperatives", **Globalization Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 53-75, (doi:10.30884/jogs/2022.02.04).

- Azizi, Hamidreza (2023), "Close but Complicated: Iran-Russia Relations in the Middle East amid the War in Ukraine", Fredrich Ebert Stiftung, Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/international/20084.pdf> (Accessed on: 2/3/2025).
- Dadparvar, Shabnam, and Vali Kaleji (2024), "The Chabahar Transit Project: Transition from Geo-Politics to Geo-Economics", **Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 27, No. 3, pp. 283-308, (doi: 10.1080/19448953.2024.2379670).
- Davis, Douglas, and Michael Slobodchickoff (2023), "Great Power Competition Following the Ukraine War", in: Farhadi, Adib; Mark Grzegorewski, and Anthony J. Masys (eds.), **The Great Power Competition**, Vol. 5, New York: Springer.
- Ehteshami, Anoushiravan, and Gawdat Bahgat (2019), "Iran's Asianisation Strategy", in: Perteghella, Annalisa, **Iran Looking East: An Alternative to the EU?** Italy: ISPI, Available at: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/isp_iiran_looking_we_b.pdf (Accessed on: 4/4/2025).
- Fathollah-Nejad, Ali (2021), **Iran in an Emerging New World Order from Ahmadinejad to Rouhani**, London: Palgrave Macmillan, (doi:10.1007/978-981-15-6074-3).
- Foundation for Defense of Democracies (2024), "Russia to Launch Iranian Satellites into Space", Foundation for Defence of Democracy, Available at: <https://www.fdd.org/analysis/2024/11/04/russia-to-launch-iranian-satellites-into-space/> (Accessed on: 14/12/2025).
- Freedman, Robert (2000), "Russian-Iranian Relations in the 1990s", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 4, No. 2, pp. 60-68, Available at: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria00_frr01.html (Accessed on: 4/3/2025).
- Furlan, di Margherita, and Jeff Hoffman (2024), "Mar Caspio, il nuovo ponte tra Russia e Iran", **Casa del Sole TV**, 24 June, Available at: <https://casadelsole.tv/mar-caspio-il-nuovo-ponte-tra-russia-e-iran/?cn-reloaded=1>, (Accessed on: 10/12/2025).
- Gharayagh-Zandi, Davoud (2025), "Iran's Look to the East Policy after US Withdrawal from Nuclear Deal: Chinese and Russian Directions", in: Sahakyan, Mher (ed.), **Routledge Handbook of Chinese and Eurasian International Relations**, New York: Routledge.

- Gordon, Theodore (1994), "Trend Impact Analysis", **AC/UNU Millennium Project**, Available at:
<https://www.foresight.pl/assets/downloads/publications/Gordon1994-Trendimpact.pdf> (Accessed on: 7/79/2025).
- Güneylioğlu, Murat (2023), "The Russia-Iran Alignment in the Middle East: The Main Dynamics and Limits of the Bilateral Security Cooperation", **Akdeniz İİBF**, Vol. 23, No. 1, pp. 50-62, (doi:10.25294/auibfd.1170448).
- Hunter, Shireen (2024), "Why Has Iran's Looking East Policy Failed?", Arab Center for Research & Policy Studies, Available at:
<https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/why-has-iran-looking-east-policy-failed.pdf> (Accessed on: 17/5/2025).
- Iran and Russia: Gyration Trade Grows (2023), **Iranprimer**, 18, April, Available at:
https://iranprimer.usip.org/blog/2023/may/18/iran-and-russia-gyration-trade-grows?utm_source=chatgpt.com
- Jalali, Ali (2001), "The Strategic Partnership of Russia and Iran", **Parameters**, Vol. 31, No. 4, pp. 98-111, Available at:
<https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2063&context=parameters> (Accessed on: 7/5/2025).
- Kaleji, Vali (2023), "Banking Cooperation between Iran and Russia: Capacities and Constraints", **Valdai Discussion Club**, 20 September, Available at:
<https://valdaiclub.com/a/highlights/banking-cooperation-between-iran-and-russia> (Accessed on: 14/4/2025).
- Karami, Jahangir (2019), "Iran and Russia: Past Experiences and Future Prospects", **Iran and Central Eurasia Studies**, Vol. 2, No. 1, pp. 1-21, Available at:
https://jices.ut.ac.ir/article_82794_2d6693af50eea51a414b7f19a5d3b8fa.pdf (Accessed on: 27/3/2025).
- Karami, Jahangir (2022), "Iran-Russia Relations: New Opportunities and Existing Problems", **Quaestio Rossica**, Vol. 10, No. 4, pp. 1258-1273, (doi: 10.15826/qr.2022.4.727).
- Khavarinejad, Saeed (2024), "The Economic Aspect of a Strategic Partnership in Iran-Russia's Relations", The 1st International Youth Conference Iran and Russia, Available at:
https://www.researchgate.net/publication/395241750_The_Economic_Aspect_of_a_Strategic_Partnership_in_Iran-Russia's_Relations (Accessed on: 19/4/2025).

- King, Brian (2011), "Balance of Power", in: John, Ishiyama and Marijke Breuning (eds.), **21st Century Political Science: A Reference Handbook**, Los Angeles: Sage, Available at: <https://dn720006.ca.archive.org/0/items/introduction-to-solid-state-physics-by-charles-kittel-urdukutabkhanapk.blogspot.com/Uploaded%20-%2031-03-2021/Political%20Science-31-3-21/21st%20Century%20Political%20Science.pdf> (Accessed on: 12/2/2025).
- Koolae, Elaheh (2016) "Changes in Russia-US Relations Under Medvedev", **International Studies**, Vol. 12, No. 3, pp. 15-42, Available at: https://www.isjq.ir/article_93112_ac1b62363dd2c675b3ce6fc4910178d1.pdf?lang=en (Accessed on: 19/11/2025).
- Koolae, Elaheh, and Somayeh Zanganeh (2023) "Iran-Russia Relations after the Ukraine War", **International Studies**, Vol. 20, No. 2, pp. 81-101, (doi: 10.22034/ISJ.2023.402839.2027).
- Koolae, Elaheh; Aref Bijan; and Ehsan Ejazi (2024), "The Role of Iran and Russia as Regional Powers in the Middle East (2011-2020)", **Geopolitics**, Vol. 19, No. 4, pp.151-172, (doi:10.22034/igq.2023.148171).
- Kozhanov, Nikolay (2012), "Russia's Relations with Iran: Dialogue without Commitments", **The Washington Institute for Near East Policy**, Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russias-relations-iran-dialogue-without-commitments> (Accessed on: 4/6/2025).
- Lehne, Stefan (2023), "After Russia's War against Ukraine: What Kind of World Order?" **Carnegie Endowment for International Peace**, Available at: <https://carnegieendowment.org/research/2023/02/after-russias-war-against-ukraine-what-kind-of-world-order?lang=en¢er=europe> (Accessed on: 26/3/2025).
- Mearsheimer, John J. (2001), **The Tragedy of the Great Powers**, New York: W. W. Norton, Available at: <https://samuelbhfaure.com/wp-content/uploads/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> (Accessed on: 17/4/2025).
- Mearsheimer, John J. (2019), "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", **International Security**, Vol. 43, No. 4, pp. 7-50, (doi: 10.1162/ISEC_a_00342).
- Russia Sign Information Security Cooperation Pact (2021) **Ministry of Foreign Affairs Iran**, Available at: <https://en.mfa.gov.ir/portal/newsview/625777/iran-russia-sign-information-security-cooperation-pact> (Accessed on: 14/12/2025).

- Morgenthau, Hans J (1949) **Politics among Nations: Struggle for Power and Peace**, New York: Alfred Knopf, Available at: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20\(selected%20chapters\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20(selected%20chapters).pdf) (Accessed on: 5/5/2025).
- Mousavian, Seyed Hossein (2020), "Iran's New Doctrine: Pivot to the East", **The Diplomat**, 27 December, Available at: <https://thediplomat.com/2020/10/irans-new-doctrine-pivot-to-the-east/> (Accessed on: 10/6/2025).
- Niakooee, Seyed Amir, and Hossein Rahdar (2021), "The Middle East and Iran in Russia's Foreign Policy after the Ukraine War", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 12, No. 34, pp. 493-524, (doi: 10.22034/irfa.2021.163444).
- Samoylov, Yaroslav (2024), "Russia's Role in the Israeli-Iranian Relations", **Journal of International Economic and Administrative Studies**, Vol. 2, No. 2, pp. 88-103, Available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4294934>, (Accessed on: 10/3/2025).
- Sanaei, Mehdi, and Jahangir Karami (2021), "Iran's Eastern Policy: Potential and Challenges", **Russia in Global Affairs**, Vol. 19, No. 3, pp.25-49, (doi: 10.31278/1810-6374-2021-19-3-25-49).
- Saraswat, Deepika (2022), **Between Survival and Status: The Counter-Hegemonic Geopolitics of Iran**, New Delhi: Macmillan Pub.
- Saraswat, Deepika (2024), "Iran's Look East Policy under Ebrahim Raisi: Tracing the Rise of a Middle Power", **Strategic Analysis**, Vol. 48, No. 3, pp. 211-228, (doi: 10.1080/09700161.2024.2369392).
- Sarma, Hriday Ch (2018), "Turning the International North-South Corridor into a "Digital Corridor", **Comparative Politics**, Vol. 9, No. 4, pp. 123-138, (doi:10.24411/2221-3279-2018-10008).
- Suchkov, Maxim and Polina I. Vasilenko (2019), "The Pendulum of Russian-Iranian Relations: From Common Goals to Divergent Interests", in: Perteghella, Annalisa, **Iran Looking East: An Alternative to the E.U.? Italy: ISPI**.
- Therme, Clément (2022), "The Russian-Iran Partnership in a Multipolar World", **Institut français des relations internationales (Ifri)**, Available at: https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/therme_russian_iran_partnership_2022.pdf (Accessed on: 21/4/2025).

- Trenin, Dmitri (2016), "Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers", **Carnegie Moscow Center**, Available at: <http://carnegie.ru/2016/04/05/russia-in-middle-east-moscow-s-objectives-priorities-and-policydrivers-pub-63244> (Accessed on: 23/5/2025).
- Walt, Stephen (2022), "An International Relations Theory Guide to the War in Ukraine", **Foreign Policy**, Available at: <https://foreignpolicy.com/2022/03/08/%20an-international-relations-theory-guide-to-ukraines-war> (Accessed on: 27/5/2025).
- Waltz, Kenneth (1979), **Theory of International Politics**, Berkeley: Addison-Wesley Pub.
- Warrick, Joby (2021), "Russia Is Preparing to Supply Iran with an Advanced Satellite System that Will Boost Tehran's Ability to Surveil Military Targets", **Washington Post**, 10 May, Available at: https://www.washingtonpost.com/national-security/iran-russia-satellite/2021/06/10/d28978f0-c9ab-11eb-81b1-34796c7393af_story.html (Accessed on: 14/12/2025).
- Wu, Tongyu (2024), "An Analysis of the Shanghai Cooperation Organization and Iran's 'Look East' Policy", **Middle East Studies**, Vol. 31, No. 1, pp. 1-21, (doi: 20.1001.1.15601986.1403.31.1.8.8).
- Yartaev, Belov, and Binish Binish (2012), "India, Russia and Iran: A New Study on "North - South" International Transport Corridor", **Information and Innovations**, Vol. 16, No. 4, pp. 18-25, (doi: 10.31432/1994-2443-2021-16-4-18-25).